

УДК 378.041:005.336.2(045)

DOI: 10.12958/2227-2844-2021-8(346)-2-58-66

Катречко Анна Сергіївна,

аспірантка Комунального закладу

«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради, м. Харків, Україна.

annssergeeva20129417@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8204-8133>

НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА САМОРОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗВО

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті визначені такі основні завдання держави: саморозвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіта і самореалізація особистості, підготовка кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці (Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті, 2002).

З огляду на зазначене, актуальною є проблема формування ключових компетентностей майбутнього педагога, зокрема навчально-пізнавальної, яка є складовою інших компетентностей.

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблема навчально-пізнавальної компетентності як складової саморозвитку студентів педагогічних ЗВО постійно була в центрі уваги науковців.

Різні аспекти професійного саморозвитку, професійно-особистісного самовдосконалення досліджуються українськими та зарубіжними вченими: аналіз процесів оновлення професійної освіти представлено в ряді досліджень Г. Артемчука, С. Гончаренка, А. Грецова, В. Кременя, А. Маркової, В. Поповича, Г. Січкаренка, В. Фокіної, Д. Чернілевського, А. Шаповалова та ін.; положення філософії розвитку й професійної освіти досліджують В. Віндельбанд, В. Кремень, С. Кримський, А. Печчеї, С. Франк; питання професійного саморозвитку педагога досліджують І. Дереза, Л. Коробка, В. Вітюк, Ю. Рева, О. Остапчук, М. Морозова, Г. Топчій; теорія організації навчального процесу у вищій школі представлена в працях В. Андрущенко, А. Вербицького, Л. Пуховської, Н. Чибісової та інших.

Безпосередньо над проблемою формування навчально-пізнавальної компетентності працювали Н. Бібік, О. Савченко, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, С. Трубачова, Г. Беліцька,

Л. Берестова, В. Байденко, А. Хуторський, Н. Грішанова, Ю. Бабанський, С. Батищев, В. Бондар, О. Владиславлев, Ю. Гільбух, С. Гончаренко, І. Степанець, М. Дробноход, С. Єлканов, В. Лозова, І. Репко, Р. Уайт, Дж. Рівний, Н. Кузьміна, А. Марков, Г. Пономарьова, В. Куніцина та ін.

Однак потребує наукового висвітлення проблема формування навчально-пізнавальної компетентності як складової саморозвитку студентів саме педагогічних ЗВО.

Метою статті є розгляд поняття навчально-пізнавальної компетентності як складової саморозвитку студентів педагогічних ЗВО.

Аналіз сучасних світових тенденцій у розвитку освіти засвідчує широке впровадження в педагогічну практику розвинутих країн компетентісного підходу у визначенні таксономії цілей освітнього процесу і в оцінці його результатів. Мова йде про набуття студентами ключових компетентостей, які в майбутньому визначатимуть перспективу їхнього подальшого професійного й соціального становлення.

Термін «компетентність» є похідним від слова «компетентний». Словник іншомовних слів визначає поняття «компетентний» (лат. *competens* – відповідний, здібний) як той, що володіє компетенцією, чи як той, що знає, обізнаний у певній галузі (Словник іншомовних слів, 1987).

Узагальнено «компетенцію» визначають як: коло питань, у яких хтось добре обізнаний; коло повноважень, прав, а поняття «компетентний» як той, хто знає; обізнаний, авторитетний у певній галузі, чи той, хто має компетенцію (Єрмаков, 2005).

Аналіз визначення понять «компетенція» і «компетентність» у різних джерелах дає змогу виділити такі загальні характеристики цих понять: знання, досвід, обізнаність у певній галузі. Бути компетентним означає мати достатні знання в певній галузі, бути добре обізнаним, тямущим, поінформованим, авторитетним, ґрунтуватися на знанні.

У самому визначенні поняття «компетентність» уже закладена двоякість цього поняття, яке виступає, з одного боку, як «правомочність» суб'єкта, а з іншого – як його обізнаність у певному колі питань. Воно відображає кількість та якість знань і вмінь людини в будь-якій сфері діяльності.

Розглянувши визначення понять «компетенція» та «компетентність», стає зрозумілим, що саме наявність власного досвіду у відповідній сфері діяльності – це той нюанс, який розрізняє компетенцію і компетентність.

Для нас компетентність важлива з точки зору здібності індивіда, який не тільки добре орієнтується в певному світі, але й ефективно, автономно та творчо робить будь-що.

Згідно з Енциклопедією освіти, компетентність у навчанні (лат. *competentia* – коло питань, в яких людина добре розуміється) набуває молода людина не лише під час вивчення предмета, групи предметів, а й

за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища тощо (Енциклопедія освіти, 2008).

За А. Хуторським, компетентність – це сукупність особистісних якостей студента (ціннісно-сміслових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), зумовлених досвідом його діяльності в певній соціально й особистісно значущій сфері. Компетентність – це володіння студентом відповідною компетенцією, включаючи його особистісне ставлення до предмета діяльності, це вже усталена якість особистості та мінімальний досвід діяльності в цій сфері (Хуторський, 2003).

За Ф. Шаріповим, компетентність – сукупність рис особистості, що дозволяють їй якісно виконувати визначену діяльність, спрямовану на вирішення проблем у певній галузі. Компетентність – це те, чого досяг конкретний спеціаліст, вона характеризує міру освоєння компетенції та визначається можливістю вирішувати поставлені «місцем» задачі (Шаріпов, 2012).

Зауважимо, що компетентність характеризує ступінь включення майбутнього спеціаліста в активну діяльність, здатність ефективно розв'язувати конкретну ситуацію, мобілізувати при цьому знання, уміння, досвід, поведінкові відносини та цінності. При цьому на перший план виходить категорія «здатності до дії» як уміння використовувати знання у практичній діяльності.

Інноваційні зміни освітнього процесу висувають найжорсткіші вимоги в першу чергу до формування навчально-пізнавальної компетентності як складової саморозвитку студентів педагогічних ЗВО.

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» визначено, що якість вищої освіти – це сукупність якостей особистості з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, цілісну орієнтацію, соціальну спрямованість і зумовлює здатність задовольняти як особисті духовні й матеріальні потреби, так і потреби суспільства (Законом України «Про вищу освіту», 2017).

У вищезазначеному документі компетентність трактується як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність». Це означає, що метою навчання є не знання заради знань, а вміння їх застосовувати в реальному житті.

Відповідно до державного стандарту компетентність – це набута в процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці. Професійна компетентність працівника – це складна система знань, створена і застосована на практиці для ефективного виконання професійних задач. Саме професійна компетентність є визначальним фактором якісної роботи та конкурентоспроможності спеціаліста на ринку праці (Професійний стандарт, 2020).

Нові державні стандарти, що спрямовані на розвиток навчально-пізнавальної компетентності як складової саморозвитку студентів педагогічних ЗВО, змушують педагогів переглянути свій підхід до викладання освітніх компонентів. У першу чергу студент має отримати досвід самостійного здобуття знань, який стане ключовим для його майбутньої професійної діяльності.

Ми дотримуємося погляду, згідно з яким формування навчально-пізнавальної компетентності – це процес звільнення студентів від звички навчатися формально. Сучасна освіта загалом тяжіє до збільшення обсягів самостійної роботи та творчих проєктів, студент проводить більше часу за межами аудиторії, значення самоконтролю та культури розумової праці помітно зростає.

Сьогодні однією з головних стратегій підготовки фахівців є орієнтація освіти на розвиток здатності вчитися протягом усього життя як основи безперервного навчання в контексті особистісного, професійного і соціального зростання. Це зумовлено, насамперед, зміною освітньої парадигми, сутність якої полягає у «вільному розвитку людини», а не в засвоєнні великого обсягу інформації. Завданням закладу вищої освіти є формування особистості студента як активного суб'єкта освітньої діяльності та його всебічна підготовка до безперервного процесу освіти, саморозвитку та самовдосконалення (Національна стратегія, 2013).

Наша держава, проголосивши людину найвищою цінністю, вимагає навчати студентів приймати рішення, використовувати інформаційні та комунікаційні технології, критично мислити, розв'язувати конфлікти, орієнтуватися на ринку праці, тобто формувати в майбутніх учителів базові компетентності, особливо навчально-пізнавальну компетентність як основу для розвитку готовності до професійної діяльності в умовах, що часто змінюються.

Незважаючи на постійне вдосконалення змісту освіти викладачі мають розуміти, що професійні знання у багатьох сферах діяльності помітно оновлюються кожні 2–5 років, тож людина, яка не вміє самостійно здобувати та засвоювати знання, ризикує застаріти як спеціаліст.

Досліджуючи проблему формування ключової компетентності «вміння вчитися», О. Савченко звертає увагу педагогів на те, що для вирішення вказаної проблеми необхідно забезпечити комплекс умов: стимулююче навчальне середовище, висококваліфікований учитель, обов'язково сприятливе родинне виховання, яке не дає зів'язати природній допитливості малюка і, безумовно, цілеспрямоване керівництво формуванням цих складників уміння вчитися (Савченко, 2004).

Навчити вчитися – означає навчити користуватися тим інструментом, без якого оволодівати знаннями буде ставати дедалі

важче, без якого людина втрачатиме зацікавленість до освітнього процесу.

Сучасний студент педагогічних ЗВО має вміти вирішувати проблеми, використовувати власний досвід, займатися саморозвитком, здобувати інформацію, працювати з документами та класифікувати їх, аналізувати чужий досвід, критично мислити, мати власну позицію та формувати власну думку, виховувати у себе корисні звички, естетично сприймати навколишній світ, уміти працювати в колективі, брати на себе відповідальність, домовлятися, улагоджувати конфлікти, адаптуватися, організовувати власну роботу (Головенкін, 2019).

Узагальнимо проаналізовані в науково-педагогічній літературі визначення навчально-пізнавальної компетентності: це і вміння, і досвід, і бажання самостійного набуття нових знань, продукування та втілення тих чи інших ідей, освоєння суб'єктивно нових векторів діяльності. Це готовність виходити за межі заданого і включатися в інтелектуальну діяльність, що не стимулюється зовні. Тільки людина, яка володіє навчально-пізнавальною компетентністю, може бути успішною та конкурентоздатною в житті.

Формування навчально-пізнавальної компетентності – важливе завдання, від нього залежить успішність подальшого навчання та набуття студентом інших компетентностей. Разом із тим складовою цієї компетентності є знання й уміння організації цілепокладання, планування, генерації ідей, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності. Стосовно досліджуваних об'єктів студент опановує креативні навички продуктивної діяльності: добування знань безпосередньо з реальності, володіння прийомами дій у нестандартних ситуаціях, евристичні методи вирішення проблем. У межах цієї компетентності визначаються вимоги відповідної функціональної грамотності: уміння відрізнити факти від домислів, володіння вимірювальними навичками, використання ймовірнісних, статистичних та інших методів пізнання (Зайченко, 2006).

Навчально-пізнавальна компетентності як складова саморозвитку студентів педагогічних ЗВО полягає в наданні студентам ініціативи в пізнавальній діяльності, заохочення самостійності, створення емоційно стимулюючого навчального середовища; розвиток саморегуляції на основі особистої відповідальності; здійснення освітнього процесу в атмосфері взаємодії, емоційної співдружності; виконання педагогом ролі консультанта, порадирика, джерела знань, організатора, старшого товариша; створення можливостей для максимальної самореалізації кожного студента; поступове часткове заміщення вчителя студентами – консультантами.

Перед педагогами стоїть вимога щодо організації такого освітнього процесу, у якому передбачатиметься опора на мотиваційний і процесуальний компоненти учіння, тобто ціннісне ставлення учнів до власної діяльності та навчання спеціальним прийомом самоконтролю.

До основних умов управління процесом формування навчально-пізнавальної компетентності студента належать: забезпечення чіткої мотивації до навчання; вироблення у студентів уміння робити вибір, приймати рішення, брати відповідальність на себе, бачити та окреслювати проблему, використовувати власний досвід для знаходження нових рішень, діяти у нестандартних ситуаціях; стимулювання навчально-пізнавальної діяльності студентів; забезпечення практичної складової професійного становлення майбутнього фахівця; орієнтація освітнього процесу ЗВО на конкретний результат; реалізація творчого потенціалу студентства; запровадження інноваційних технологій та інтерактивних методів навчання (Репко, 2006).

Стимулювання такого освітнього процесу можна здійснити шляхом застосування різних форм роботи, активних методів навчання, прийомів, які дадуть відповідь на основну сучасну проблему педагогіки, чому навчати і як навчати.

Отже, формування навчально-пізнавальної компетентності – важливе завдання, від нього залежить успішність подальшого навчання та набуття студентом інших компетентностей. Показником сформованої навчально-пізнавальної компетентності студента є оволодіння ним комплексом компетенцій, що інтегрує сукупність взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь та установок і дозволяє ефективно здійснювати навчально-пізнавальну діяльність.

Важливо формувати особистість, яка вміє самостійно вчитися, шукати джерела інформації, шляхи розв'язання завдань, не губитися в нових ситуаціях. Цю компетентність потрібно розглядати як фактор, що дозволяє отримати якісну загальну освіту, оволодіти професією, досягти необхідної кваліфікації, а якщо виникне така необхідність – змінити спеціальність.

Високорозвинена навчально-пізнавальна компетентність – запорука формування саморозвитку та самовдосконалення особистості студента педагогічного ЗВО. Її потрібно розглядати як складову, що дозволяє студенту оволодіти комплексом компетенцій, які допомагають здобути професію, досягти необхідної кваліфікації, та продовжувати самоосвіту з метою самовдосконалення та професійного зростання.

Список використаної літератури

1. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : науково-методичний посібник / за ред. І. Г. Єрмакова. Запоріжжя : Центріон, 2005. 649 с. **2. Енциклопедія** освіти / Академія пед. наук України ; головний редактор В. Г. Кремінь. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с. **3. Зайченко І. В.** Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ : Освіта України, 2006. 528 с. **4. Закон** України Про освіту, прийнятий 05.09.2017 № 2145-VIII (із змінами від 07.09.2021 № 1709IX). URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/>

show/2145-19 (дата звернення: 23.09.2021). **5. Національна доктрина розвитку освіти в Україні:** схвалено Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 25.09.2021). **6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року:** схвалено Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 23.09.2021). **7. Педагогіка вищої школи :** підручник / за ред. В. П. Головенкіна ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 290 с. **8. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»:** Наказ Мінекономіки від 23.12.2020 № 2736. URL : https://rada.info/upload/users_files/41868892/77dd4226add8e617afd9889da11634d8.pdf (дата звернення: 25.09.2021). **9. Репко І. П.** Особливості розвитку початкової освіти в Україні у другій половині XIX ст. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : збірник наукових праць / редкол.: Т. І. Суцєнко (відп. ред.) та ін.* Запоріжжя, 2006. Вип. 37. С. 120–123. **10. Савченко О. Я.** Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук.* Київ : «К. І. С.», 2004. С. 34–45. **11. Словарь** иностранных языков. Москва : Просвещение, 1987. 241 с. **12. Хуторський А. В.** Ключові компетентності. Технології конструювання. *Народна освіта.* 2003. № 5. С. 55–61. **13. Шарипов Ф. В.** Педагогика и психология высшей школы : учебн. пособие. Москва : Логос, 2012. 448 с.

References

1. Yermakova, I. H. (Eds.). (2005). *Zhyttieva kompetentnist osobystosti: vid teorii do praktyky* [Life competence of the individual: from theory to practice]. Zaporizhzhia: Tsentrion [in Ukrainian]. **2. Kremin, V. H.** (Eds.). (2008). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of Education]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian]. **3. Zaichenko, I. V.** (2006). *Pedahohika* [Pedagogy]. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian]. **4. Zakon** Ukrainy Pro osvitu, pryiniatyi 05.09.2017 № 2145-VIII (iz zminamy vid 07.09.2021 № 1709IX) [Law of Ukraine On Education, adopted on 05.09.2017 № 2145-VIII (as amended on 07.09.2021 No. 1709-IX)]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian]. **5. Natsionalna doktryna rozvytku osvity v Ukraini: skhvaleno Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 17 kvitnia 2002 roku № 347/2002** [National Doctrine of Education Development in Ukraine: approved by the Decree of the President of Ukraine of April 17, 2002 No. 347/2002]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> [in Ukrainian].

6. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku: skhvaleno Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 25 chervnia 2013 roku № 344/2013 [National strategy for the development of education in Ukraine for the period up to 2021: approved by the Decree of the President of Ukraine of June 25, 2013 No. 344/2013]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> [in Ukrainian]. **7. Holovenkin, V. P.** (Eds.). (2009). *Pedahohika vyshchoi shkoly* [Pedagogy of high school]. Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho [in Ukrainian]. **8. Profesiinyi** standart za profesiinyamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoї osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)»: Nakaz Minekonomiky vid 23.12.2020 № 2736 [Professional standard by professions «Primary school teacher of general secondary education», «Teacher of general secondary education», «Primary teacher (with a diploma of junior specialist)»: Order of the Ministry of Economy from 23.12.2020 No. 2736]. Retrieved from https://rada.info/upload/users_files/41868892/77dd4226add8e617afd9889da11634d8.pdf [in Ukrainian]. **9. Repko, I. P.** (2006). Osoblyvosti rozvytku pochatkovoї osvity v Ukraini u druhii polovyni XIX st. [Features of the development of primary education in Ukraine in the second half of the XIX century]. *Pedahohika i psykholohiia formuvannia tvorchoї osobystosti: problemy i poshuky – Pedagogy and psychology of creative personality formation: problems and searches.* (Vols. 37), (pp. 120-123). Zaporizhzhia [in Ukrainian]. **10. Savchenko, O. Ya.** (2004). Uminnia vchytysia yak kliuchova kompetentnist zahalnoi serednoi osvity [Ability to learn as a key competence of general secondary education]. *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasniї osviti: svitovy dosvid ta ukraїnski perspektyvy: biblioteka z osvitnoi polityky – Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: library on educational policy.* (pp. 34-45). Kyiv: «K. I. S.» [in Ukrainian]. **11. Slovar'** inostarnnykh yazykov [Dictionary of foreign languages]. (1987). Moskow: Prosveshchenie [in Russian]. **12. Khutorskyi, A. V.** (2003). Kliuchovi kompetentnosti. Tekhnolohii konstruiuvannia [Key competencies. Design technologies]. *Narodna osvita – Public education*, 5, 55-61 [in Ukrainian]. **13. Sharipov, F. V.** (2012). *Pedagogika i psihologiya vysshej shkoly* [Pedagogy and psychology of the hanging school]. Moskow: Logos [in Russian].

Катречко А. С. Навчально-пізнавальна компетентність як складова саморозвитку студентів педагогічних ЗВО

У статті розкрито поняття навчально-пізнавальної компетентності як складової саморозвитку студентів педагогічних закладів вищої освіти. Наголошено на широкому впровадженні у педагогічну практику компетентного підходу у визначення цілей освітнього процесу та його результатів, формуванні навчально-пізнавальної компетентності майбутніх педагогів як невід'ємної складової саморозвитку. Окреслено стратегію підготовки фахівців, здатних до безперервного особистісного,

професійного і соціального зростання, сутність якої полягає у вільному розвитку особистості та здатності до саморозвитку, творчої праці, конкурентоспроможності на ринку праці.

Ключові слова: навчально-пізнавальна компетентність, студент, саморозвиток, освітній процес.

Катречко А. С. Учебно-познавательная компетентность как составляющая саморазвития студентов педагогических высших учебных заведений

В статье раскрыто понятие учебно-познавательной компетентности как составляющей саморазвития студентов педагогических заведений высшего образования. Отмечено широкое внедрение в педагогическую практику компетентного подхода в определение целей образовательного процесса и его результатов, формирование учебно-познавательной компетентности будущих педагогов как неотъемлемой составляющей саморазвития. Обозначена стратегия подготовки специалистов, способных к непрерывному личностному, профессиональному и социальному росту, сущность которой заключается в свободном развитии личности и способности к саморазвитию, творческому труду, конкурентоспособности на рынке труда.

Ключевые слова: учебно-познавательная компетентность, студент, саморазвитие, образовательный процесс.

Katrechko A. Educational and cognitive competence as a component of self-development of students of pedagogical institutions of higher education

The article reveals the concept of educational and cognitive competence as a component of self-development of students of pedagogical institutions of higher education. Emphasis is placed on the widespread introduction into pedagogical practice of a competency-based approach to determining the goals of the educational process and its results, the formation of educational and cognitive competence of future teachers as an integral part of self-development. The strategy of training specialists capable of continuous personal, professional and social growth, the essence of which is the free development of personality and ability to self-development, creative work, and competitiveness in the labor market is revealed.

Key words: educational and cognitive competence, student, self-development, educational process.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2021 р.
Прийнято до друку 26.11.2021 р.
Рецензент – д. п. н., проф. Докучаєва В. В.